

РАЗВИТИЕТО НА ЗОНИТЕ ЗА ТУРИЗЪМ И ОТДИХ - ГРАНДИОЗНИЯТ ПРОВАЛ НА БЪЛГАРСКОТО РЕГИОНАЛНО И УСТРОЙСТВЕНО ПЛАНИРАНЕ

Можем да кажем, че регионалното и устройственото планиране у нас през последните 7-8 години преживяват период на "реабилитация", особено на фона на "тъмната епоха" на 90-те години. Но въпреки разгръщането на процесите на планиране неуспехите изглеждат много повече от успехите. Особено подходящ пример са териториите за туризъм и отдих. Ако до 2000-2003 за тях преобладаваха позитивните отзиви, то през последните пет години обществената оценка е определено негативна. Българските рекреационни зони станаха синоним на анти-екологични, анти-устойчиви и дори - анти-рекреационни урбанистични форми. Това поставя въпроса за ефективността на регионалното и устройственото планиране.

Както при всеки вид планиране, ефективността се определя от съответствието между планираните цели реализираните показатели. Като съпоставя основните цели, приоритети и действия, разработени от регионалното и устройственото планиране, и, от друга страна, данните за реалното развитие, настоящия материал установява драстично разминаване между планираните цели и резултатите от развитието на туризма и рекреационните зони у нас и стига до извода за провала на българското планиране през последните 12-15 години. Този провал основателно може да бъде определен като грандиозен, защото в пазарните процеси в разглежданите области участваха инвестиции за около 10 милиарда евро и бяха изхабени ресурси с вероятно още по-голяма стойност, а българският туризъм пропиха изключително благоприятни възможности да заеме адекватно на потенциала му място на картата на Европа.

1. ПЛАНИРАНЕ И ЦЕЛИ НА ПЛАНИРАНЕТО

1.1. Социално-икономическо регионално планиране.

По принцип, социално-икономическото регионално планиране предхожда устройственото планиране, доколкото то трябва да формулира целите както на регионалното социално-икономическо, така и на устройственото развитие. В областта на социално-икономическото регионално планиране, обаче, процесите на "реабилитация" пределно са резултат на един фактор от първостепенно за България значение - присъединяването към Европейския съюз и адаптацията към европейските механизми. През 1999 новоприетият Закон за регионално развитие стана основа за разработване на Националния план за регионално развитие 2000-2006. До сега са разработени още редица документи, между които: Национален план за развитие (НПР) 2007-2013, две стратегии за регионално развитие - СРР от 2002 и НСРР 2005-2015, Оперативна програма "Регионално развитие" 2007-2013 и т.н. Почти всички планове и стратегии настоящата тема, а конкретно в областта на туризма са разработени Стратегия за развитие на българския туризъм 2006-2009 (СРБТ) и Национална стратегия за устойчиво развитие

на туризма в България 2009-2013 (НСУРТБ). Някои от тези документи още са на ниво "проект", а НСУРТБ беше приета от МС преди дни.

В обобщение, главните цели, които си е поставило българското планиране в областта на туризма и зоните за отдих през последното десетилетие (от 1999 г.) са:

- стимулиране на развитието на туризма, с оглед постигане на позитивен ефект за цялата икономика и за решаване на социалните проблеми в изоставашите райони
- валоризация и опазване на природното и културното наследство
- диверсификация и повишаване качеството на туристическия продукт, подобряване туристическия имидж на България
- опазване на природната среда и развитие на екологични форми на туризъм

Тези цели се основаваха и на вече установени сериозни слабости като: неразумно използване на ресурсите на природното и културното наследство, едностранчиво развитие на туризма само в областта на морските и ски-форми, ниско качество на туристическия продукт, утвърждаване на имидж на евтина дестинация, презастрояване вместо развитие на екологични форми на туризъм и др.

1.2. Устройствово планиране

На фона на споменатата "тъмна епоха" като мащабно и важно изключение в областта на устройството на рекреационните зони се открояват финансираните от Световната банка "Регионална устройствена схема за териториално развитие и устройство на черноморското крайбрежие" (1995) и Териториално-устройствените планове на българските черноморски общини (1997-1998). За съжаление, въпреки високото си ниво тези планове с някои изключения твърде скоро бяха изоставени.

Освен посочените ТУП-ове почти никакви други устройствени планове на зони за отдих не бяха разработени през това десетилетие. Но ако това беше типично за периода, то след края на 90те, когато почти в цялата страна темповете на устройствово планиране започнаха да набират скорост, тези процеси в териториите за отдих и в курортните градове изостанаха. За първата половина на десетилетието могат да се посочат твърде малко примери на нови планове. В годините 2004 - 2008 все пак разработването на ОУП на редица градове и курорти по Черноморието беше започнато, но планирането продължава да е по-бавно и трудно. Трудностите се проявиха особено очевидно при приемането на ОУП на Несебър, където решенията бяха блокирани от противоборството между Общинския съвет, инвеститорите и природозащитниците. Подобен развой наблюдавахме и със "Супер Боровец" и на десетки други места. Изобщо, забавянето на планирането на зоните за отдих се дължи на изключително трудното съчетаване на

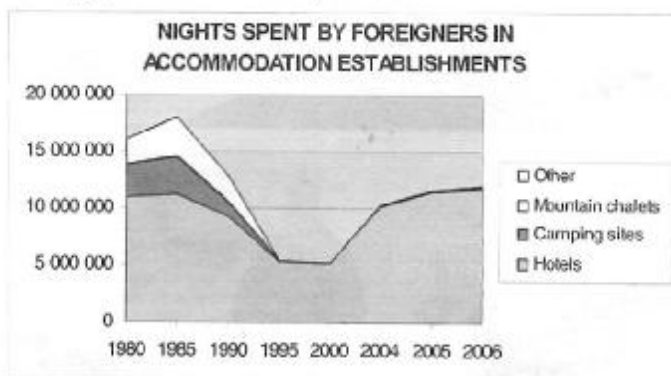
огромните и изострени интереси на пазарните участници - собственици на имоти, инвеститори, редови граждани, природозащитници и т.н.

2. ФАКТИЧЕСКО РАЗВИТИЕ НА РЕКРЕАЦИОННИТЕ ЗОНИ

В края на XX век България вече има почти столетни традиции в туризма, както и сравнително развита база главно за морски отдих. През 70-те и 80-те години България се утвърди като летния ваканционен център на Източна Европа, а Слънчев бряг, Златните пясъци и Албена привлекоха и голям брой западноевропейци. През 1985 чужденци са прекарвали 18 милиона нощувки в родните средства за подслон. Две трети от тях са ползвани от туристи от социалистическите страни, а една трета - от западноевропейци.

През кризата на прехода темповете рязко се влошиха като общият брой на нощувките в българските средства за подслон намаля със 79.2 %. В началото на новото десетилетие, обаче, икономическото оживление започна първо в туристическия сектор.

За периода 2000-2006 г. общия брой на нощувките на чужденци се увеличи 2.5 пъти. Тоест, към 2004-2005 туризмът беше първия сектор излязъл от кризата и с това предизвика бурно развитие на зоните за отдих. Това всъщност беше най-мощния бум на строителния пазар у нас - този след 2003 г.

Само за 6 години - от 2002 до 2007 броят на средствата за подслон в България нараства от 914 на 3300 или с 261 %. Особено рязко е нарастването в област Бургас - почти 10 пъти, и в област Благоевград - почти 5 пъти.

Строителството на ваканционни жилища се разви още по-взривообразно. През 2004 г. 46 % от новото жилищно строителство за България беше съсредоточено в трите черноморски области - Бургас, Варна и Добрич, а през 2005 г. - 60 % (НСИ, 2004 и 2005). Спрямо броя на жителите новозавършените жилища в черноморските области през 2005 са били 6.72 жилища на 1000 жители срещу 0.456 жилища в "не-туристическите" области. Т.е. показателят в морските области е 14.7 пъти по-висок от този на останалите. В област Бургас този показател е 26.6 пъти по-висок.

Данните за издадените през 2006 и 2007 разрешения за строеж (НСИ) са още по-потресаващи. През 2007 жилищата в сградите с новоиздадени разрешения за строеж на 1000 жители в областите Бургас, Добрич и Благоевград са 10 пъти повече от средните за "не-туристическите" области нива (30-38 срещу 3.5 жилища/ 1000 жители).

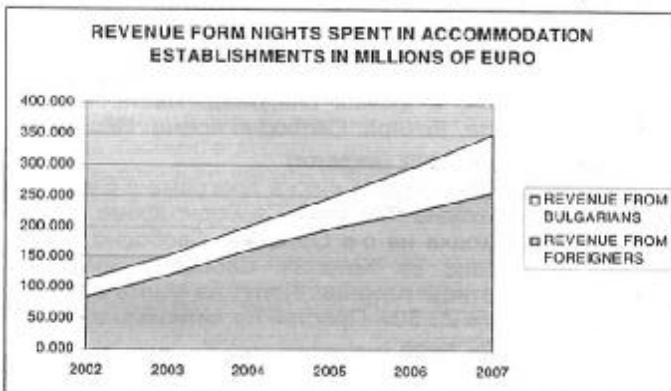

Новопостроени жилища на 1000 жители по типове области

3. РЕЗУЛТАТИ ОТ РАЗВИТИЕТО НА ТУРИЗМА И НА ЗОНИТЕ ЗА ОТДИХ

В краткосрочен план развитието на туризма има определено положителни икономически резултати. През 2007 г. средствата за подслон получиха 3 пъти по-високи приходи в сравнение с 2002 г. През 2005 г директният принос на туризма към българската икономика се изразяваше в 4.5 % от БВП, но индиректният му принос се определя на 15.9 % от БВП и 13.6 % от работните места (НПР, 2007).

Туризмът също така привлече огромни чужди капиталовложения в България. От 1998 г до 2007 обемът на операциите с недвижими имоти нарасна 56.6 пъти и достигна 2.15 милиарда евро. Ако прибавим чуждите инвестиции в строителството и в банковите услуги (международните преводи) установяваме, че развитието на туризма е в основата на 78.7 % от преките чужди инвестиции в българската икономика за 2007 г. или общо почти 5 милиарда евро (БНБ, 2008).

Приходи на средствата за подслон по години

Както, обаче, отчитат по-новите стратегии (СРБТ и др.), заслугата за цитираните положителни резултати от развитието на туризма е изцяло на пазара. От друга страна икономическите резултати имат и друга, силно негативна страна. В Раздел 1 подчертахме, че всички планови документи наблягат, че за устойчив икономически ефект са необходими диверсификация и повишаване на качеството.

Продължава на стр.19

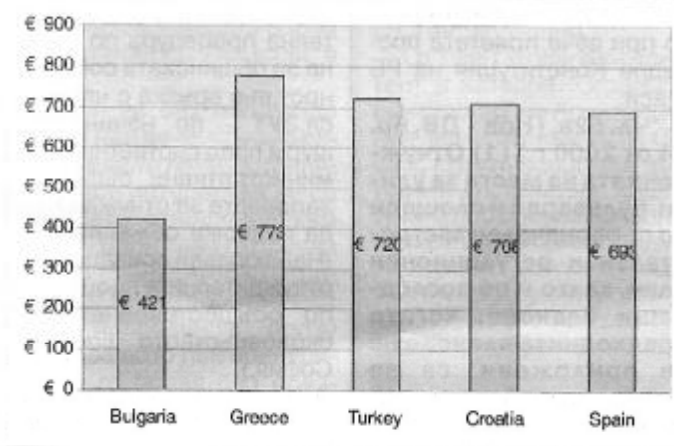
РАЗВИТИЕТО НА ЗОНИТЕ ЗА ТУРИЗЪМ И ОТДИХ

Продължава от стр. 17

ОП "Регионално развитие" прогнозира, че ако негативните тенденции се запазят, това ще доведе до спад на темпа на растеж. НСУРТБ отчита, че преобладаващите посещения на нископлатежни туристи влошава имиджа на страната.

Данните на Световната туристическа организация потвърждават, че между конкурентните дестинации България е с най-ниските показатели за икономическата ефективност. Следователно взривообразният и екстензивен растеж "изконсумира" природния потенциал, без да постигне необходимата промяна в качеството. Или най-точното обобщение е - положителен краткосрочен и отрицателен дългосрочен икономически резултат.

Средни приходи от чуждестранен турист за 2006 г.

Също в Раздел I беше отбелязано, че социалните цели пред туризма са насочени към развитието на изоставащите региони и решаването на социалните проблеми на населението в тях (НСРР, 2004). Свръх-развитието на големите курорти, обаче, е унищожително за семейното хотелиерство, защото то трудно може да издържи конкуренцията с високоспециализираните комплекси. Второ, едромащабните хотелски сгради опорочават автентичната национална среда и я правят неподходяща за селски, културен, алтернативен и еко-туризъм. Трето, разрастването на криминалната активност в курортите (наркомания, проституция, престъпност) е типичен косвен резултат от специализирането в свития сектор на туризма.

Относно екологическите аспекти на анализирания процес трябва да отчетем, че развитието на туризма неизбежно означава заплащане на екологична цена. Проблемът, обаче, е в това, че заплатихме с твърде висока екологична цена за постигане на твърде малък позитивен ефект.

По лесно обясними причини всички зони на туристически растеж са в непосредствена близост до защитени природни територии - Национален парк "Пирин", Природни паркове "Златни пясъци", "Странджа" и много други, резерватите и защитени зони "Емине - Иракли", "Калиакра", "Камчия", "Ропотамо", "Юлен" и т.н. Първото условие за управление на процесите и минимизиране на екологичната цена е наблюдението на баланса на територията, но у нас вече две десетилетия този баланс не се следи (освен инцидентно - при разработване на общински ОУП). Така днес никой в България не може да каже дори приблизително каква екологична цена сме заплатили за развитието на туризма през последните години.

4. ИЗВОДИ:

Въпреки, че икономическите резултати от развитието на туризма и зоните за отдих в България в краткосрочен план имат някои положителни аспекти, то в средно- и дългосрочен план резултатите са определено негативни - както икономическите, така и социалните и, най-вече, екологическите. Освен това положителния краткосрочен ефект не беше резултат на планирането, а единствено на пазара. Като общо планирането имаше обосновани и ясно формулирани цели, които не успя да постигне, а именно:

- **Цел:** Стимулиране на устойчив икономически растеж - **Резултат:** както вече беше установено - положителен краткосрочен, но отрицателен дългосрочен ефект

- **Цел:** Диверсификация на българския туристически продукт - **Резултат:** почти нулев резултат - туризмът у нас и днес е изцяло доминиран от морските и ски форми

- **Цел:** Устойчивост на социалния ефект от туризма - осигуряване на работни места и доход за населението на изостаналите селски райони. **Резултат:** Свръх развитието на големите курорти доведе до доминиране на големите хотелски вериги и малките хотели и формите на селски и еко-туризъм се оказаха не-конкурентоспособни.

- **Цел:** Ефективно ползване и съхраняване на природно-то наследство, Екологична устойчивост на териториите за отдих и туризъм - **Резултат:** Свръх концентрацията на туристическата активност в традиционните курорти доведе до невъзстановими поражения на природната среда.

- **Цел:** Ефективно ползване и съхраняване на архитектурно-историческото и културното наследство - **Резултат:** почти нулев напредък.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Неуспехът в постигането на целите на планирането в развитието на туризма и зоните за отдих дава основание да заключим, че българското регионално и устройствено планиране в тази област се провали.

доц. д-р арх. Александър СЛАЕВ